

ТРИУМФЪТ НА КРЪСТА НАД ПОЛУМЕСЕЦА, ИЛИ КРАЯТ НА АРАБСКОТО ГОСПОДСТВО НА ИБЕРИЙСКИЯ ПОЛУОСТРОВ

*Ивона Караштранова*¹

THE CROSS TRIUMPHANT OVER THE CRESCENT MOON, OR THE END OF THE ARAB REIGN OVER THE IBERIAN PENINSULA

Ivona Karashtranova

Abstract: The end of the Arab reign over the Iberian Peninsula also marks the end of one of the most colourful and beneficial periods during the Middle Ages, not only in Spain, but in the whole European continent. The powerful civilization center Al-Andalus, which was established by the Arabs, after a nearly eight-century long struggle finally kneels down before the Christian crown. The year is 1492, the place – Granada, the last Islamic fortress on the peninsula. The Christians, led by the Catholic Kings – a symbol of the unified royal power, managed to retrieve the lands that were enslaved by the Arab caliphate. What were the reasons and prerequisites for the successful Arab invasion and how did the Christians emerge triumphant are some of the questions that this article aims to answer.

Keywords: Arabs, Christians, influence, Al-Andalus, Arab Caliphate.

Арабската инвазия от 711 г. на Иберийския полуостров несъмнено отваря нова страница без прецедент в историята на Испания и Португалия, а феноменът *Ал-Андалус* става олицетворение на един от най-благотворните периоди през цялото Средновековие на Стария континент. Въпреки доказателствата за икономически разцвет и бляскавото културно наследство, което оставя сформиралото се мултикултурно общество, неоспорим е фактът, че чуждите – арабите

¹ **Ивона Караштранов** – докторант в катедра „Романистика“, Филологически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: ivona.karashtranova@gmail.com

и берберите – идват на полуострова като нашественици, а местните – християни и евреи – с оглед на политическия момент могат само да приемат нашествието. С течение на годините християнската корона успява да възтано­ви позициите си не само числено и териториално, но и идеологически сред населението на Ал-Андалус. Именно кралската власт е крайъгълният камък за успеха на Кръста след почти осемвековна борба, разбира се, на приливи и отливи.

За да оценим обективно причините за арабското нашествие и впоследствие – тези за триумфа на християнската корона, ще направим кратък исторически обзор на основните събития, белязали това хетерогенно пространство. Докато предпоставките за инвазията се коренят в точния политически момент, от който завоевателите умело се възползват, и съответно отслабеното до краен предел Вестготско кралство, то Реконкистата² се основава изначално на единствен християнски идеал.

До началото на VIII век Иберийският полуостров е управляван от вестготите – германски народ, основал свое кралство, успяло да просъществува цели три века (418–721 г.) на територията на Югозападна Франция, Испания и Португалия днес. Разкъсвано от вътрешни противоречия и междуособица, на Вестготското кралство му остават броени дни под ударите на мощните военни части, идващи от Северна Африка (García, González 1994б: 148–151). Загрижена за собственото си оцеляване, короната не успява да защити Испания от чужди посегателства и сякаш това е и последното, за което да мисли. Властта е изцяло приватизирана, а държавата – толкова отслабена, че няма нито сили, нито средства за съпротива. Народът е длъжен да понася тежките удари на военните действия от юг в период, в който арабската експанзия – емблема на Умаядския халифат, е на прага да достигне своя връх. Цялата тази картина бива помрачена и от още негативни фактори, а именно чумата и глада в края на седми век, довели до безпощадна демографска криза (Esparza 2018: 19), и зачес­тилите антиеврейски прояви на територията на монархията, които,

² Реконкиста – Reconquista – исторически период от 774 години, по време на който северните християнски кралства на Иберийския полуостров отвоюват обратно южните територии, завладени от арабите по време на арабско-ислямската инвазия.

от своя страна, подклаждат враждебни настроения срещу управляващите.

Преломният момент в този епизод от историята се оказва смъртта на Витица – един от последните вестготски крале. Няма да анализираме управлението му, но ще споменем, че освен лошите реколти, глада и болестите, Витица разширява и изменя законите за участието в армията и набирането на войници, което се оказва сигурен знак за политическа слабост и нестабилност (Isla Frez 2010:40). Няма категорични данни относно обстоятелствата около смъртта му, нито около въпроса по унаследяването на властта, но със сигурност процесът не е бил мирен (Fourgasse 2005, 368). След жестоки размирици и бунтове между аристокрацията, ламтяща да докопа властта, и потомците на покойния крал в хода на историята небезизвестна е практиката в подобни ситуации именно оръжието да разреши този спор. Така зародилият се ожесточен конфликт между двата благороднически клана (потомците и сподвижниците на покойния крал Витица и аристокрацията, подкрепяща Родриго – последния крал на вестготите) става първата и най-значителна предпоставка, улесняваща максимално нашествието. Все пак аристокрацията съумява да издигне дон Родриго (Родерих) точно в навечерието на настъплението от Северна Африка към Пиренейския полуостров. При така натегнатата обстановка и използвайки умело момента на отсъствие на Родриго, сподвижниците на краля се осмеляват да потърсят помощ отвън – един необмислен и безогледен ход, продиктуван от желанието за власт, който ще напише историята на целия полуостров за близо осем века. На молбата за помощ веднага се отзовава губернаторът на Танжер (Мароко) – Тарик, предводител на 7000 войни, предимно бербери, приели исляма. Тогава Мароко, както и цялата Северна Африка, вече са под властта на Дамаск. Тарик Ибн Зияд прекосява протока и концентрира войската си при скалата, наречена на неговото име Jabal Tāriq (طارق جبل) – Скалата на Тарик, откъдето идва и името на пролива Гибралтар (Holt, Lambton, Lewis 2003, 406).

След тоталния разгром на дон Родриго в битката при Гуадалете през 711 г. (García Moreno 1992, 425–460) мюсюлманските войски започват неудържимо настъпление към вътрешността на полуострова. Превземат Толедо и успяват да унищожат вече изнемошя-

лата военна машина на Вестготското кралство. Съумяват да наложат властта си над почти целия Иберийски полуостров, като единствено незавладени остават малки части от най-северните територии – Астурия и Страната на баските. Така от пепелта на едно могъщо кралство, в което християнството е било най-големият стожер на властта, започва да се въздига могъществото на исляма. Минава повече от половин век в непрекъсната експанзия, още от 630 г. арабите пожелават да излязат от тясната им вече Арабия и да поведат свещената война в Северна Африка и оттам – на Европейския континент (Esparza 2018, 19–22). Мюсюлманите успяват да държат властта дори в отдалечените от Арабския полуостров земи и почти без никакви пречки новата религия се разпространява в новозавоюваните територии, наречени от тях Ал-Андалус. Главна роля за успеха на ислямското нашествие играе умело замислен похват – никой не е принуждаван да се отрече от вярата си, но от друга страна, всеки, който приеме исляма, получава значителни социални предимства и облаги, включително освобождаване от верския данък към Халифата (Peña Marcos 2005, 28). По това време обширната територия, наричана вече империя, е ръководена от Умаядите (династия, управлявала до 750 г.). Важно е да се отбележи, че халифът е този, който държи в ръцете си и политическата, и религиозната власт във всички свои територии.

След грандиозните военни успехи на Халифата, дължащи се основно на мощта на берберите, се надига народното недоволство поради социалното неравенство – арабите са тези, които се ползват с предимства, дарени от Халифата, докато берберите трябва да се примиряват – те населяват по-бедни територии, занимават се със селскостопанска дейност (Rincón Álvarez 2003, 26). Тези фактори, наред с безграничното желание на християните да си върнат територията, закономерно поражда началото на Реконкистата – продължила 774 години, по време на която постепенно и последователно малките северни християнски кралства, останали незасегнати от арабските нашествия, съумяват да си отвоюват земите. Битката при Ковадонга през 722 г. е първото по-значимо събитие през периода на Реконкистата, завършило в ущърб на арабските войски, с което тяхното настъпление е окончателно спряно. Следва битката при Поа-

тие през 732 г., когато Франция категорично не допуска арабската инвазия на континента. През 750 г. Умаядите отстъпват след преврата на Абасидите. Не след дълго един член на Умаядската фамилия – Абдуррахман, успял да се спаси от клането на преврата, пристига в Ал-Андалус, печели на своя страна мюсюлманските маси и обявява създаването на независима от халифа политическа единица – емирство в Кордоба. Следват години на нетраен разцвет, последвани от противоречия, когато през 929 г. Абдуррахман III се провъзгласява за независим халиф, а Кордоба – за столица на Халифата (Aguilar Gavilán 1995, 35–38). По този начин се скъсва връзката с Багдад – столицата на Абасидската династия. Настъпват години на несравним прогрес – икономически, политически и духовен. По това време опитите на християнските кралства да напредват в Реконкистата не се увенчават с особен успех. Въпреки това те не се обезсърчават, а даже напротив – към края на VIII в. Астурийското кралство е вече укрепнало. Църквата безрезервно дава подкрепата си. Постепенно се обособяват три отделни геополитически единици: Галисия, Астуриас – Леон и Кантабрия, и Кастилия, които тепърва ще се развиват като кралства.

С настъпването на новия век анархията в Халифата расте неимоверно. Следва борба за власт, смяна на владетели и тяхната некомпетентност ранява смъртоносно Кордоба. Западноевропейският феодализъм дебне през границите на някога мощния Халифат, а ислямът се оказва неспособен за каквато и да е адаптация. През 1031 г. тайфите³ надделяват в борбата с централната власт (Chejne 1974, 43–49), а християнските кралства все повече и по-настъпателно напредват в централната част на полуострова. Краят на арабският свят в Испания бива забавен от един-единствен, но много солиден фактор – въпреки раздробяването на Халифата на малки княжества, властта изцяло се концентрира в граничните военни територии. При тази ситуация, макар да няма здраво вътрешно обединение, то поне има здрава обвивка.

Етническата карта на Ал-Андалус е изключително пъстра през целия период, а ислямизацията и арабизацията са двата фундамен-

³ Тайфи (мн.ч.) – тайфа (ед.ч.) طائفة *ṭā'ifa* – мюсюлмански княжество, просъществували на териториите на Кордобския халифат.

тални процеса, които движат напред Халифата на полуострова. Тъй като разглеждането на тези процеси не е обект на настоящата работа, само ги споменаваме с цел да очертаем проблематиката, която не спира да обгръща Ал-Андалус през всичките осем века на съществуването му.

Предизвикателствата пред християнските кралства предстоят с рухването на Халифата през 1031 г. В продължение на два века войските на Кастилия, Леон, Навара, Каталуния и Арагон успяват да пробият и да навлязат в окупираните от исляма земи. Прогресивният ход на Реконкистата бива прекъснат от инцидентни нахлувания на Алморавиди и Алмохади от Северна Африка, които се притичват на помощ на своите мюсюлмански братя. Въпреки обичайните притворения между християнските кралства те съумяват да се обединят и именно това обединение е ключов фактор за успеха им. Това обаче е трудна задача по пътя към отвоюването на Короната. Аристокрацията се противопоставя на монарсите и властта не може да се централизира. В името на откошелната мечта на християните двете най-влиятелни кралства – Кастилия и Арагон, решават да се обединят, като Исабел I от Кастилия и Фернандо II от Арагон сключват брак, който става символ на новото бъдеще за Испания. Наричани *Los Reyes católicos* (католическите крале), те са най-здравият щит, чрез който християнството успява да победи исляма след почти осем века.

Последната крепост, на чийто връх се издига полумесецът, на Иберийския полуостров, е Кралство Гранада, съществувало до 1492 г., когато и последният ислямски владетел е изгонен от католическите крале. Борбите преди качването на Исабел на престола и голямото неодобрение към нея (Fernández, Martínez 2014, 30) не успяват да пречупят съюза с Фернандо и тя намира необходимата опора в брака. Вече наследили короната на Арагон, успяват да наклонят социалното напрежение именно към Гранада. Всички в кралството обединяват сили, за да покорят Алхамбра⁴, забележителния дворец – емблема на арабско-мюсюлманската култура в Испания.

Последните години на Гранада протичат, белязани от конфликти и търкания между арабските владетели. Мухамад XII Абу Абдала (عشر الثاني محمد الله عبد أبو) е последният емир на Гранада, извес-

⁴ Алхамбра – دَمْرَاء – червената крепост от арабски ез.

тен сред християните като Боабдил и наричан от народа с прозвището الزغابي Al-Zugabi – Нещастника. През 1482 г., когато започва обсадата на града от християните, Боабдил узурпира властта от баща си Мулеи Хасен и успява да заеме трона посредством изкусно замисления заговор на своята майка Айша. В поредната битка Боабдил бива пленен от католическите крале, а баща му, заедно с чичо му Мухамад XIII (Ал-Загал. Смелия) си връщат властта. От своя страна, използвайки известната максима „Разделяй и владей!“, католическите крале освобождават Боабдил в замяна на голям откуп и васален данък. По този начин успяват да ожесточат междусобицата и да отслабят така или иначе вече издъхващата Гранада. Боабдил отново застава начело на Алхамбра, а във владение на чичо му остават Малага и Алмерия. Не след дълго падат и те – Малага през 1478 г. и Алмерия през 1489 г., а войските на Короната виждат кулминацията на осемвековната мечта. На 2 януари 1492 г. Мухамад XII капитулира и предава на католическите крале ключовете на града. С превземането на Гранада след почти осемвековно господство на мюсюлманите и последният бастион от Иберийския полуостров пада в ръцете на християните (Soler Cervantes 2009).

В историята остават известни, макар и недоказани, думите на Айша, майката на Боабдил. Айша. Според легендата в *Спомени от Андалусия* (1863, 446), докато емирът се отдалечавал от Гранада на път към Алпухаррас, не откъсвал поглед от града. Когато достигнал един планински проход, той се обърнал, за да види за последен път своя дворец Алхамбра и не могъл да съдържи сълзите си. Неговата майка Айша, която направила всичко по силите си синът ѝ да се добере до властта, му казала: *Плачеш като жена за онова, което не успя да защитиш като мъж*. Оттогава този планински проход носи името *El suspiro del moro* – Въздишката на арабина.

Така след отвоюването на последната крепост, а именно Алхамбра – апогеят на арабско-мюсюлманската култура на полуострова, Исабел и Фернандо мигновено издигнали испанския флаг над двореца – акт, с който се слага окончателният и безвъзвратен край на исляма в християнска Испания.

В заключение е редно да се отбележи, че тази статия засяга само повърхностно сложната събитийност около дълбоката пробле-

матика на нашествието, от една страна, и Реконкистата, от друга. Причините за успеха на „Кръстоносния поход“ срещу „Джихада“ са крайно обективни и закономерни в исторически план – като всяка мощна империя след върховен разцвет Арабският халифат стига и до своя крах. Има нещо обаче, което е от първостепенна важност за победата на Испания – единната корона и единната вяра, обединяващи цялото население. Като допълнение се явява и падането на Константинопол през 1453 г., което запалва фитила на вечния конфликт християни – мюсюлмани, и римският папа не се поколебава да подкрепи всячески испанския план за шурм срещу Гранада. Както при инвазията на арабите през осми век, така и при Реконкистата ключово значение изиграва точният исторически момент с всички благоприятстващи едната страна фактори и неизбежните слабости на другата. Пред универсалната монархия, която създават Исабел и Фернандо, предстои дълъг път от предизвикателства, начело на които е откриването на Америка – събитието, отбелязало съвършено нов етап в световната история. Иберийският полуостров продължава да бъде кръстопът на различни култури и народи, мост между старата Европа и Новия свят, който примамва с екзотичността и богатствата си всекиго. А Испания, без да е готова за това, което и се случва, се оказва най-печеливша, винаги издигнала високо кръста.

БИБЛИОГРАФИЯ

Aguilar Gavilán 1995: Aguilar Gavilán, E. *Historia de Córdoba*, Silex, Madrid.

García, González 1994: García de Cortázar, F.; González Vesga, J. M. *Breve Historia de España*, Alianza editorial.

García Moreno 1992: García Moreno, L.A. *Los últimos tiempos del Reino Visigodo*, Boletín de la Real Academia de la Historia, 189, pp. 425–460.

Chejne, 1974: Chejne, A. G. *Muslim Spain: Its History and Culture*, Minneapolis: The University of Minnesota Press, pp. 43–49.

Esparza 2018: Esparza, J. J. *Visigodos: La verdadera historia de la primer España*, La esfera de los libros.

Fernández, Martínez 2014: Fernández Rodríguez, M.; Martínez Peñas, L. *La guerra y el nacimiento del Estado Moderno*, Valladolid: Asociación Veritas para el Estudio de la Historia, el Derecho y las Instituciones.

Fouracre 2005: Fouracre, P. *The New Cambridge Medieval History, c. 500 – c. 700*, Cambridge University Press, pp. 368.

Holt, Lambton, Lewis 2003: Holt, P. M., Lambton, Ann K. S., Lewis, B. *The Cambridge history of Islam*, vol.2A, pp. 406.

Isla Frez 2010: Isla Frez, A. *Ejército, Sociedad y Política en la Península Ibérica Entre Los Siglos VII y XI*, CSIC-Dpto. de Publicaciones, pp. 40.

Peña Marcos 2005: Peña Marcos, J. *Al-Ándalus: 711–756*, Visión Libros, Madrid, pp. 28.

Rincón Álvarez 2003: Rincón Álvarez, M. *Mozárabes y mozarabías*, Ediciones Universidad de Salamanca, pp. 26.

Soler Cervantes 2009: Soler Cervantes, M. *La conquista de Granada. El final de los reinos de Al-Ándalus*, artículo, 2009.

VV. AA. 1863: VV. AA. *La Alhambra: Relatos de Granada. Recuerdos de Andalucía. Colección de artículos escogidos...*, Barcelona Establecimiento Tipográfico de Narciso Ramírez y Rialp, pp. 446.